

ДОКТРИНА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

ЩОДО ВИСНОВКУ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ СТОСОВНО ТОГО, ЩО ДОГОВОРИ, УКЛАДЕНІ ПОСАДОВОЮ ОСОБОЮ ТОВАРИСТВА БЕЗ ПЕРЕДБАЧЕНОЇ СТАТУТОМ ЗГОДИ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ, НЕ ПОРУШУЮТЬ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ТАКОГО ТОВАРИСТВА*

Короткий зміст позовних вимог

1. ОСОБА_1 (далі – Позивач) звернувся до господарського суду з позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю “Торгівельно-транспортна компанія” (далі – Відповідач-1, Товариство) та ОСОБА_2 (далі – Відповідач-2) про:

– визнання недійсними рішень загальних зборів учасників Товариства щодо передачі в іпотеку нерухомого майна Товариства та укладення іпотечного договору між відповідачами;

– визнання недійсними укладених між відповідачами іпотечних договорів, посвідчених приватним нотаріусом 25 липня 2017 року <...> (далі – Іпотечний договір-1) та 26 липня 2017 року <...> (далі – Іпотечний договір-2);

– припинення іпотеки (скасування запису), зареєстрованої приватним нотаріусом на підставі рішень про державну реєстрацію прав та їх обтяжень <...>;

– скасування заборон відчуження, зареєстрованих приватним нотаріусом на підставі рішень про державну реєстрацію прав та їх обтяжень <...>.

2. Позов мотивований тим, що Іпотечний договір-1 та Іпотечний договір-2 укладені Відповідачем-2 від імені Товариства з перевищенням повноважень у власних інтересах. Позивач зазначає, що загальні збори учасників Товариства, на яких приймалось рішення про укладення спірних договорів щодо нерухомого майна Товариства, були скликані з грубим порушенням його корпоративних прав та проведені за відсутності передбаченого законом кворуму, а також вимог статті 98 Цивільного кодексу України. Позивач вважає, що через укладення Іпотечного договору-1 та Іпотечного договору-2 порушені його корпоративні права, зокрема право брати участь в управлінні справами Товариства тощо.

* Витяг з ухвали Верховного Суду у складі палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду від 20 липня 2020 р. у справі № 904/920/19 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/90540414>> (дата звернення: 06.05.2021).

Короткий зміст рішення суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції

<...> 4. Рішенням Господарського суду Дніпропетровської області від 05.06.2019 у задоволенні позову відмовлено.

5. Рішення мотивоване відсутністю доказів прийняття загальними зборами Товариства рішень щодо передачі в іпотеку майна за спірними іпотечними договорами.

6. Водночас суд першої інстанції відхилив доводи Позивача про укладення Іпотечного договору-1 та Іпотечного договору-2 директором Товариства з перевищенням повноважень, визначених пунктом 10.3.3 Статуту Товариства, оскільки зазначені договори не є правочинами щодо відчуження майна.

7. Місцевий господарський суд дійшов висновку, що внаслідок укладення оспорюваних іпотечних договорів не відбулося відчуження майна, на яке Позивач посилався в обґрунтування порушення своїх корпоративних прав.

8. Постановою Центрального апеляційного господарського суду від 30.09.2019 рішення суду першої інстанції скасовано, позовні вимоги задоволені частково:

- визнано недійсними Іпотечний договір-1 та Іпотечний договір-2;
- припинено іпотеку (скасовано запис), <...>, зареєстровану на підставі рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень від 20.11.2018 приватним нотаріусом;
- скасовано заборону відчуження, <...>, зареєстровану на підставі рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень від 20.11.2018 приватним нотаріусом;
- скасовано заборону відчуження, <...>, зареєстровану на підставі рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень від 20.11.2018 приватним нотаріусом;
- в іншій частині позовних вимог відмовлено.

<...>

24. На підставі частини 7 статті 303 Господарського процесуального кодексу України Верховний Суд звернувся до Науково-консультативної ради при Верховному Суді для підготовки наукового висновку з таких питань:

1) У господарському товаристві, до складу якого входять тільки двоє учасників – чи є укладання директором (який є учасником товариства з часткою у статутному капіталі 50 %) договору з перевищенням повноважень (зокрема всупереч ч. 3 ст. 238 ЦК України [Цивільний кодекс України]) порушенням корпоративних прав другого учасника цього товариства?

2) У господарському товаристві, до складу якого входять тільки двоє учасників – чи є укладання директором (який є учасником товариства з часткою у статутному капіталі 50 %) договору без передбаченої статутом згоди загальних зборів порушенням корпоративних прав другого учасника товариства?

Короткий зміст наукових висновків членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді

<...>

26. Доктор юридичних наук Шкляр С. В. вважає, що *правочин, вчинений директором підприємства з перевищенням повноважень, є таким, що порушує корпоративне право учасників на управління товариством, тільки якщо перевищення повноважень відбулось внаслідок посягання директором (виконавчим органом) на виключні повноваження загальних зборів учасників товариства. Особа, маючи корпоративні права, вправі очікувати їх реалізації, не може бути обмежена в судовому захисті своїх прав та має право будь-яким не забороненим способом захищати свої права і свободи від порушення і протиправних посягань, в тому числі і шляхом звернення до суду з позовом про визнання угод недійсними. При цьому перевищенням повноважень є будь-яке вчинення правочину без погодження загальних зборів учасників, якщо така згода необхідна відповідно до статутних документів або закону.*

27. На думку доктора філософії права (кандидата юридичних наук) Єфімова О. М., *укладення директором (який є учасником товариства з часткою в статутному капіталі 50 %) договору з перевищенням повноважень від імені господарського товариства, до складу якого входять тільки двоє учасників, а також без передбаченої статутом згоди загальних зборів не є порушення саме корпоративних прав другого учасника цього товариства. Вчинення директором ТОВ правочину від імені такого ТОВ не є відносинами представництва, а охоплюються інститутом самопредставництва, тому в такому випадку відсутні підстави для застосування частини 3 статті 238 Цивільного кодексу України.*

28. За висновком кандидата юридичних наук Мици Ю. В., *укладення виконавчим органом товариства з обмеженою відповідальністю договору з перевищенням повноважень може мати наслідком порушення корпоративних прав учасника такого товариства залежно від факторів, що підлягають врахуванню одночасно: характеру перевищення повноважень (якщо йдеться про вчинення правочину без згоди загальних зборів, яка була обов'язкова згідно з вимогами закону чи добросовісно сформульованих приписів статуту), характеру відповідного правочину (якщо йдеться про вчинення значного правочину чи правочину із заінтересованістю), істотності розміру участі учасника у статутному капіталі товариства. У конкретній ситуації, описаній в запиті для надання наукового висновку, по*

всіх трьох критеріях існують підстави для висновку, що корпоративні права були порушені укладенням спірних іпотечних договорів.

29. Професор УСТИМЕНКО В. А. зазначає, що в господарському товаристві, до складу якого входять тільки двоє учасників, укладання директором (який є учасником товариства з часткою в статутному капіталі 50 %) договору з перевищенням повноважень, а також без передбаченої статутом згоди загальних зборів є порушенням корпоративних прав другого учасника цього товариства.

30. На думку професора БОБКОВОЇ А. Г., укладання директором (який є учасником товариства з часткою в статутному капіталі 50 %) договору з перевищенням повноважень, незалежно від передбаченої статутом згоди загальних зборів, є порушенням прав товариства, а не корпоративних прав другого учасника цього товариства. У такому випадку учасник товариства має право відповідно до пункту 12 частини 1 статті 20 Господарського процесуального кодексу України звернутись до господарського суду з позовом про відшкодування збитків, заподіяних товариству діями (бездіяльністю) директором, поданим в інтересах товариства.

31. За висновком професора БЕЛЯНЕВИЧ О. А., якщо при укладенні договору не було дотримано передбаченого статуту товариства з обмеженою відповідальністю порядку прийняття відповідного рішення (договір укладений без необхідної згоди загальних зборів), а частка у статутному капіталі такого учасника дає йому право вирішального впливу на прийняття рішень товариством, це є порушенням права учасника товариства на управління справами товариства. Укладення директором, який є учасником товариства з обмеженою відповідальністю з часткою в статутному капіталі 50 %, договору в своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є, – це порушення заборони, встановленої частиною 2 статті 238 Цивільного кодексу України, і може розглядатися як порушення інтересу іншого учасника товариства, який підлягає захисту шляхом визнання правочину недійсним. Застосування судом зазначеного способу захисту в такому випадку спрямовується на забезпечення справедливості, добросовісності та розумності як загальних засад цивільного законодавства загалом та захист прав учасника корпоративних відносин від недобросовісної поведінки іншого учасника.

32. Професор СПАСИБО-ФАГЄЄВА І. В. вважає, що прямого і безпосереднього зв'язку між вчиненням правочину і порушенням корпоративних прав учасника ТОВ не існує, а відсутність вирішення питання вчинення правочину загальними зборами, сама по собі не свідчить про порушення права учасника на участь в загальних зборах, а є порушенням порядку вчинення правочину. Водночас в подібних випадках слід виходити не з доведення порушення корпоративних прав, а з порушення прав на частку (за відомою подвійністю “право на частку” і “право з частки” – корпо-

ративне право). На праві на частку, безумовно, негативно відбиваються незаконні дії керівника юридичної особи, оскільки вартість цієї частки знецінюється внаслідок зменшення обсягу майна ТОВ, яке стає власністю його директора як фізичної особи. Доведення цього в судовому порядку має відбуватися у кожній конкретній справі окремо, але можливість учасника ТОВ оспорювати дії керівника в подібних випадках не може піддаватися сумніву. Правова позиція, висловлена у постанові Великої Палати Верховного Суду від 08.10.2019 у справі № 916/2084/17 унеможлиблює захист прав учасника юридичної особи.

<...>

ПОЗИЦІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ

53. Вивчивши матеріали касаційної скарги, предмет та підстави позову, фактичні обставини, які формують зміст спірних правовідносин, врахувавши наукові висновки фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді щодо застосування відповідних норм права, заслухавши представників сторін, Суд вважає за необхідне передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду з огляду на таке.

Щодо необхідності забезпечення доступу до правосуддя як елементу верховенства права

54. Відповідно до статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

55. Стаття 6 Конвенції містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів якого є доступ до суду. Рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення права особи на суд з огляду на принцип верховенства права у демократичному суспільстві. Для того, щоб доступ був ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити дії, які становлять втручання в її права (рішення від 17.01.1970 у справі “Делькур проти Бельгії”, *Delcourt v. Belgium*, 17 January 1970, Series A no. 11; рішення від 04.12.1995 у справі “Белле проти Франції”, *B. v. France*, 25 March 1992, Series A no. 232-C).

<...>

60. Одним зі способів захисту цивільного права або інтересу є визнання правочину недійсним (ч. 2 ст. 16 Цивільного кодексу України).

61. Відповідно до положень статті 203 Цивільного кодексу України зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; волевиявлення учасника правочину має бути віль-

ним і відповідати його внутрішній волі; правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

62. Недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) наведених вимог є підставою недійсності правочину згідно зі статтею 215 Цивільного кодексу України. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин).

63. Зі змісту наведеної норми Суд вбачає, що правом оспорювати правочин закон наділяє не лише сторону (сторони) правочину, але й інших осіб, що не є сторонами правочину, визначаючи їх статус як “заінтересовані особи”.

Щодо порушення прав учасника господарського товариства

64. У зв'язку з наведеним, звертаючись з позовом про визнання недійсним правочину, позивач відповідно до вимог статей 13, 74 Господарського процесуального кодексу України повинен довести не лише фактичні обставини недодержання сторонами в момент вчинення оспорюваного правочину конкретних вимог законодавства, з якими стаття 215 Цивільного кодексу України пов'язує недійсність правочинів, але й обставини наявності в нього відповідного права (охоронюваного законом інтересу), на захист якого поданий позов, та порушення (невизнання, оспорення) зазначеного права через вчинення такого правочину.

<...>

68. Рішення загальних зборів учасників господарського товариства є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), прийнятими органом управління товариства, який діє від імені товариства. Однак саме участь у загальних зборах учасників, в обговоренні та голосуванні з питань порядку денного, є реалізацією учасником господарського товариства належного йому права на участь в управлінні цим товариством та надає учаснику можливість здійснювати на товариство безпосередній та істотний вплив, вирішуючи найважливіші питання його існування та діяльності.

69. При цьому участь у загальних зборах учасника, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50%, є вирішальною з огляду на необхідність забезпечення кворуму для повноважності таких зборів (згідно з положеннями законодавства, чинного на момент виникнення спірних правовідносин), а також необхідність забезпечення передбаченої законом та статутом кількості голосів для прийняття відповідного рішення.

70. Позбавлення зазначеного учасника можливості взяти участь у загальних зборах учасників є по суті усуненням його від участі в управлінні господарським товариством всупереч наданому наведеними нормами законодавства та положеннями статуту праву, яке поряд з іншими правомочностями становить зміст корпоративних прав учасника господар-

ського товариства. Порушення зазначеного права може відбутись як внаслідок недотримання порядку скликання і проведення загальних зборів учасників, так і в разі відсутності їх скликання і проведення попри вимоги законодавства, вирішення натомість віднесених до їх компетенції питань іншими органами товариства.

71. Водночас право брати участь в управлінні справами товариства як організаційно-господарське (немайнове) право нерозривно пов'язане з іншими немайновими та майново-господарськими корпоративними правомочностями учасника, утворюючи з ними внутрішньо цілісний єдиний комплекс, який законодавець визначає як корпоративні права.

72. Основною майнвою складовою корпоративних прав є право на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства пропорційно своїй частці у статутному капіталі товариства. Прибуток – це той визначальний майновий інтерес, заради якого учасник товариства вкладає своє майно до статутного фонду господарського товариства.

73. Не менш важливими для учасника товариства є право на одержання при виході з товариства грошових коштів у розмірі вартості частки у майні товариства, пропорційно частці учасника в статутному капіталі, а також право на частину активів у випадку ліквідації товариства. Останнє впливає із загального правила, встановленого частиною 12 статті 111 Цивільного кодексу України, відповідно до якого майно юридичної особи, що залишається після задоволення вимог кредиторів, передається її учасникам, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи чи законом.

74. У цій справі Позивач як учасник Товариства з часткою в статутному капіталі 50 % оскаржує спірні іпотечні договори, укладені від імені Товариства як іпотекодавця Відповідачем-2 (що є директором та учасником Товариства), який діяв одночасно у власних інтересах як іпотекодержатель. За умовами спірних іпотечних договорів у випадку невиконання Товариством зобов'язання з повернення позики у розмірі 2 600 000,00 грн Відповідач-2 наділений правом безпосередньо на підставі викладеного в іпотечних договорах застереження звернути стягнення на предмет іпотеки шляхом визнання права власності на нерухоме майно Товариства, загальна вартість якого становить 52 576 559,00 грн.

75. З огляду на викладене видається очевидним, що укладення Іпотечного договору-1 та Іпотечного договору-2 без згоди загальних зборів учасників Товариства (по суті без згоди Позивача) у будь-якому випадку стосується корпоративних прав та інтересів Позивача як майнових, так і немайнових, а саме прав на участь в управлінні господарським товариством, на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства, на отримання коштів при виході з товариства в розмірі вартості частки в майні товариства, а також права на частину активів у випадку ліквідації Товариства.

Щодо порушення законних інтересів учасника господарського товариства

76. Крім того, згідно з принципом верховенства права, закріпленим у Конституції та законодавстві України, самостійним об'єктом судового захисту є також охоронюваний законом інтерес.

<...>

78. Для корпоративних відносин визнання інтересу як самостійного об'єкта судового захисту є виправданим, оскільки у межах зобов'язальних відносин, учасником яких є господарське товариство, учасник цього товариства не набуває безпосередніх прав чи обов'язків. Водночас у нього повинно залишатися достатньо можливостей втрутитися у такі правовідносини з метою недопущення зменшення вартості майна товариства, відшкодування завданих товариству збитків, позаяк у подальшому це вплине на прибутковість юридичної особи, розмір отриманих учасником товариства дивідендів тощо.

<...>

80. На думку Суду, колегіальне прийняття рішення з питань, віднесених до компетенції загальних зборів учасників, з дотриманням порядку, встановленого законодавством та положеннями статуту щодо кворуму та необхідної кількості голосів, дає змогу узгодити зазначені суперечливі інтереси учасників залежно від розміру їхніх часток у статутному капіталі господарського товариства.

81. Натомість вчинення від імені товариства правочину за відсутності рішення загальних зборів його учасників (коли таке рішення є обов'язковим відповідно до вимог законодавства та положень статуту) призводить до нехтування законними інтересами учасників, які мають право голосу, на користь інших учасників та/або директора товариства. Тобто вчинення правочину в такому випадку може мати наслідком порушення не лише права учасника на участь в управлінні господарським товариством як такого, а також і законного інтересу учасника як прагнення до задоволення конкретних потреб, які стали мотивом для заснування чи вступу до відповідного товариства та не завжди обмежуються отриманням частини прибутку (дивідендів).

<...>

86. Водночас наявність чи відсутність порушення прав та інтересів самого товариства внаслідок вчинення директором правочину без передбаченої статутом згоди загальних зборів цього товариства (що підлягає з'ясуванню в разі звернення з позовом для захисту прав саме товариства) не виключає порушення прав та інтересів певного його учасника, який позбавлений можливості реалізувати своє право на участь в управлінні господарським товариством. Адже порушення права може виражатися не лише в зміні сукупності прав та обов'язків особи, а й у перешкоджанні

їй здійснювати такі права в передбаченому для цього порядку повністю або частково.

87. Відтак Суду видаються безпідставними доводи скаржника про те, що укладення договорів від імені Товариства стосується виключно прав і обов'язків самого Товариства та не впливає на правовий стан його учасника.

Щодо захисту прав (законних інтересів) учасника господарського товариства, порушених самим товариством

88. При цьому, оскільки незважаючи на незаконне перебрання на себе повноважень загальних зборів учасників, директор при вчиненні правочинів діє саме від імені товариства, Суд вважає, що в такому випадку порушення прав учасника, який має право участі у вирішенні відповідного питання загальними зборами учасників, відбувається, зокрема, з боку самого товариства.

<...>

92. Водночас оскільки у цій справі вирішується спір щодо захисту порушених прав та інтересів саме учасника господарського товариства, на думку Суду, задоволення позову зазначеної особи не суперечитиме практиці Європейського суду з прав людини (рішення від 20.05.1998 у справі “Кредитний та індустріальний банк проти Чеської Республіки”, рішення від 18.10.2005 у справі “Терем ЛТД, Чететкін та Оліус проти України”, від 21.12.2017 у справі “Фельдман та банк “Слов’янський” проти України”), відповідно до якої акціонер (учасник) юридичної особи, навіть мажоритарний, не може розглядатись як належний заявник, якщо йдеться про порушення прав юридичної особи.

93. Зважаючи ж на те, що Позивач у цій справі вважає свої права та інтереси порушеними внаслідок вчинення правочинів щодо нерухомого майна Товариства директором Товариства у власних інтересах, Суд вважає за необхідне врахувати практику Європейського суду з прав людини, згідно з якою нехтування правосуб'єктністю компанії-заявника може бути обґрунтоване лише за виняткових обставин, зокрема, коли чітко встановлено, що компанія не може звертатися до установ Конвенції через органи, створені відповідно до її статуту або – у випадку ліквідації – через ліквідаторів (*Agrotexim and Others v. Greece*, § 66; *CDI Holding Aktiengesellschaft and Others v. Slovakia* (ухв.)); *Meltex Ltd and Movsesyan v. Armenia*, § 66; *Vesela and Loyka v. Slovakia* (ухв.)) або якщо оскаржені акти або рішення були пов'язані з діями таких осіб, як ліквідатор, який діє від імені компанії (*G.J. v. Luxembourg*, § 24).

94. На думку Суду, наведені в пункті 93 цієї постанови висновки Європейського суду з прав людини є більш релевантними до цієї справи, адже в спірних правовідносинах Позивач не має альтернативних способів захисту своїх порушених прав та інтересів внаслідок укладення спірних іпотечних договорів.

95. Так, учасник, який володіє часткою в розмірі 50 % статутного капіталу, хоча й може запобігти прийняттю несприятливого для себе рішення загальними зборами учасників (у разі їх проведення), але не має достатньо голосів для гарантованого прийняття загальними зборами учасників рішення щодо належного реагування на перевищення директором своїх повноважень при вчиненні правочинів від імені товариства без рішення загальних зборів (коли таке рішення є обов'язковим). Тоді як інший учасник (у цьому випадку Відповідач-2), що також володіє 50 % статутного капіталу, має реальну можливість перешкодити прийняттю такого рішення, якщо відповідний правочин укладений на його користь.

96. Оскільки Відповідач-2 одночасно є директором Товариства, тобто здійснює безпосереднє керівництво його поточною діяльністю та відповідно до Статуту представляє Товариство перед усіма підприємствами, установами, організаціями, та очевидно не зацікавлений у поданні позову про визнання недійсним спірних іпотечних договорів, укладених на його користь, тому позов від імені Товариства поданий не буде.

Щодо способів захисту порушених прав (законних інтересів)

<...>

99. Суд упевнений, що обмеження учасника господарського товариства в судовому захисті своїх прав та законних інтересів (у тому числі права на управління товариством, в якому він бере участь своїм майном, тощо) від протиправних дій виконавчого органу товариства (а відтак і самого товариства) може призвести до позбавлення його ефективного доступу до правосуддя всупереч таким завданням і засадам господарського судочинства, як справедливість і верховенство права.

100. Зокрема, застосування передбаченого пунктом 12 частини 1 статті 20 і статтею 54 Господарського процесуального кодексу України способу захисту – відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) її посадової особи за позовом власника (учасника, акціонера) юридичної особи, поданим в її інтересах, не у всіх випадках дає змогу учаснику ефективно захистити свої права від недобросовісного менеджменту.

101. Наведений спосіб захисту перш за все спрямований на захист прав товариства та опосередковано відновлює права учасників у тій частині, в якій вони порушені саме внаслідок заподіяння збитків товариству. Однак права та інтереси товариства не можна ототожнювати з правами та інтересами його учасників, адже вони можуть збігатися лише в певній частині або не збігатися взагалі. Водночас зазначений спосіб захисту не призводить до поновлення ані права учасника на участь в управлінні товариством, ані його інтересів, які мали бути реалізовані через таку участь. Порушення ж зазначених прав та інтересів учасників не завжди пов'язане із заподіянням збитків самому товариству.

102. Позбавлення учасника права оспорити правочин, вчинений з порушенням вимог закону, які спрямовані на забезпечення його права брати участь в управлінні господарським товариством при вирішенні суттєвих питань, може призвести до узаконення зловживань з боку інших учасників та/або директора товариства, вчинення ними будь-яких правочинів без винесення відповідних питань на загальні збори учасників та протиправного захоплення товариства чи його майна (рейдерства). Проте правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, вчинені від імені товариства, які є очевидно недобросовісними та призводять до порушення прав та інтересів одного з учасників.

103. Що стосується ефективності такого способу захисту прав (інтересів), Суд враховує, що відповідно до частини 1 статті 216 Цивільного кодексу України недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. Так, у разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину. Тобто вчинені на виконання недійсного правочину дії не мають під собою правової підстави, а відтак набувають ознак неправомірності. Повернення сторін у первісний стан, який мав місце до вчинення недійсного правочину, не в усіх випадках вимагає застосування судом реституційних наслідків. Зокрема, у вжитті таких наслідків немає необхідності, коли сторони не вчинили будь-яких дій на виконання спірного правочину.

<...>

106. Зважаючи на викладене, в цій справі визнання недійсним правочину, вчиненого товариством з порушенням прав та інтересів учасника цього товариства, може мати також істотне значення з урахуванням того, що чинне на момент вирішення спору законодавство не дозволяє учаснику, частка якого в статутному капіталі товариства становить 50 %, вийти з товариства без згоди інших учасників та, відповідно, вимагати виплати вартості належної йому частки.

107. Отже, у спорі, що розглядається, обраний Позивачем спосіб захисту є найбільш ефективним, оскільки його застосування призведе до реального поновлення порушених прав та інтересів Позивача, у підсумку, буде спрямоване на забезпечення справедливості, добросовісності та розумності як загальних засад цивільного законодавства загалом, а також захист прав учасника корпоративних відносин від недобросовісної поведінки іншого учасника.

Щодо врахування інтересів усіх учасників господарського товариства

108. Також Суд бере до уваги необхідність врахування інтересів усіх учасників і самого товариства, уникнення зайвого втручання в питання діяльності товариства, які вирішуються виключно рішенням загальних зборів учасників товариства, надання оцінки добросовісності інших учасників, права яких у разі задоволення позовних вимог можуть бути порушені.

109. У зв'язку з наведеним Суд зважає на абзац 2 частини 3 статті 92 Цивільного кодексу України, згідно з яким у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Тобто вчинення директором правочину від імені господарського товариства з перевищенням наданих йому повноважень (зокрема правочину, який вимагає згоди найвищого органу, без отримання такої згоди) не в будь-якому випадку має юридичне значення для дійсності такого правочину, а лише в разі обізнаності контрагента про відповідні обмеження.

110. У такому випадку визнання недійсним правочину, вчиненого без отримання необхідної згоди загальних зборів учасників, може бути визнане ефективним способом захисту та не є зайвим втручанням в питання діяльності господарського товариства. Задоволення відповідного позову буде спрямоване на врахування інтересів усіх учасників товариства, а не лише тих, що отримують неправомірну вигоду від вчинення чи невчинення спірного правочину з порушенням встановленого законом і статутом порядку. Адже закріпивши у законодавстві особливий порядок вирішення питань щодо укладення особливо значущих для господарського товариства правочинів та правочинів, щодо яких є заінтересованість, законодавець саме передбачив механізм забезпечення збалансованості інтересів усіх учасників товариства шляхом їх безпосередньої участі в управлінні товариством.

111. Водночас підстави для оскарження учасником господарського товариства правочинів, вчинення яких згідно з вимогами закону та статуту не потребує винесення відповідного питання на вирішення загальних зборів учасників товариства, відсутні з огляду на те, що самі лише збитковість відповідного правочину та недобросовісність дій директора товариства не є достатньою підставою для висновку про безпосереднє порушення прав та інтересів учасників товариства. І саме в такому випадку достатньо ефективним може бути спосіб захисту у вигляді відшкодування збитків товариству його посадовою особою.

Щодо необхідності часткового відступлення від висновку Великої Палати Верховного Суду

112. Виходячи з викладеного, Суд вважає, що для правильного вирішення даного спору необхідно відступити від викладеного в постановках Великої Палати Верховного Суду від 08.10.2019 у справі № 916/2084/17 і від 15.10.2019 у справі № 905/2559/17, від 03.12.2019 у справі № 904/10956/16 (з урахуванням ухвали від 17.12.2019 у справі № 916/1731/18) висновку в частині стосовно того, що договори, укладені посадовою особою товариства без передбаченої статутом згоди загальних зборів, не порушують прав та інтересів учасників такого товариства незалежно від виконання

учасником товариства одночасно функцій його директора або розміру частки учасника в статутному капіталі товариства.

113. При цьому Суд враховує необхідність дотримання принципу юридичної визначеності як складового елементу верховенства права, що має важливе значення для питання довіри до судової системи, але приймає до уваги, що потреба у визначеності не означає, що норми права повинні застосовуватися з такою негнучкістю, що унеможлиблювала б врахування імперативів гуманності і справедливості.

114. Водночас щодо дотримання наведеного принципу Суд звертає увагу, що зазначена категорія справ є досить поширеною для України. До недавнього часу звернення учасника (акціонера) господарського товариства з позовом про визнання недійсним правочину, вчиненого товариством, вважалося ефективним способом захисту порушених корпоративних прав, зокрема права на управління товариством. Це підтверджується як ustalеною судовою практикою Верховного Суду України та Вищого господарського суду України, так і численною практикою Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду (з моменту його утворення).

115. Наприклад, Верховний Суд України при перегляді судових рішень щодо вирішення подібних спорів неодноразово зазначав про те, що аналіз норм матеріального права з урахуванням положень статуту господарського товариства, зважаючи на частку позивача в статутному фонді товариства, дає підстави для висновку, що акціонер (учасник) товариства може оспорити договір, вчинений господарським товариством, якщо обґрунтує відповідні позовні вимоги порушенням його корпоративних прав (наприклад, постанови Верховного Суду України від 21.01.2015 у справі № 911/2089/14 і від 01.07.2015 у справі № 911/2435/14).

116. Зокрема, у справі № 911/2435/14 Верховний Суд України погодився з висновком судів першої та апеляційної інстанцій про визнання недійсними оспорюваних договорів, оскільки укладення директором товариства цих договорів свідчить про порушення корпоративних прав позивача щодо управління справами товариства, розподілу прибутку товариства (з одержанням своєї частки) від господарської діяльності товариства та погіршення майнового стану підприємства, що впливає на права позивача як учасника з часткою в статутному капіталі товариства в розмірі 70 %.

<...>

119. Отже, вивчивши матеріали касаційної скарги, предмет та підстави позову, фактичні обставини, які формують зміст спірних правовідносин, врахувавши наукові висновки фахівців Науково-консультативної ради при Верховному Суді щодо застосування відповідних норм права, заслухавши представників сторін, Суд вважає за необхідне передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду.